

6. Латиш Ю. Канібалізм / Ю. Латиш // Історія в термінах і поняттях: навч. посіб. / за заг. ред. Орлової Т.В. – Вишгород : ПП Сергійчук М.І., 2014. – С. 279-280.
7. Магрицька І. Без 1933-го не було б 2014-го / І. Магрицька // Український тиждень. – 2014. – 21-27 листопада. – № 47(367). – С. 46-48.
8. Малюга В. Антифашистська спрямованість інформаційно-пропагандистської діяльності ОУН-УПА інформаційно-пропагандистської діяльності ОУН-УПА на окупованій території України (1941-1944 рр.) / В. Малюга // Наукові записки з української історії: Збірник наукових статей. – Переяслав-Хмельницький, 2005. – Вип. 17. – С. 175-180.
9. Матері не могли нагодувати дітей, от і втрачали розум / Підготувала Христина Інжуватова // Україна молода. – 2013. – 21 листопада (№ 171). – С. 7.
10. Новітня історія України (1900-2000): Підручник / А. Г. Слюсаренко, В. І. Гусєв, В. П. Дрожжин та ін. – К. : Вища школа, 2000. – 663 с.
11. Петасюк О. Голодомор / Олена Петасюк // Історія в термінах і поняттях: навч. посіб. / за заг. ред. Орлової Т. В. – Вишгород : ПП Сергійчук М.І., 2014. – С. 125-126.
12. Рева І. Як Голодомор розвалив СРСР / І. Рева // Український тиждень. – 27.11-3.12.2015. – № 47(419). – С. 42-45.
13. Стасюк О. Крадіжку перестали вважати за гріх. Як Голодомор змінив українців / О. Стасюк // Країна. – 2012. – 22 листопада. – № 45(148). – С. 7-9.
14. «Сьогоднішні покоління українців долають генетичний страх, спричинений Голодомором», – історик Оlesia Стасюк / Інтерв'ю Ольги Скороход // Цензор.НЕТ. – 22.11.14. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://censor.net.ua/resonance/313037/ogodnshn_pokolnnya_ukrantsv_dolayut_genetichniyi_strah_sprichineniyi_golodomorom_storik_olesya_stasyuk
15. Ходанович О. Державотворча діяльність похідних груп ОУН на окупованій території України (1941-1942 рр.) / О. Ходанович // Наукові записки з української історії: Збірник наукових статей. – Переяслав-Хмельницький, 2005. – Вип. 17. – С. 170-175.

Oksana Tarapon. Famine in Soviet Ukraine: socio-cultural and ethical dimensions

The article discusses and summarizes the consequences of Famine in Ukraine. There are the basic psychological and mental changes in the Ukrainian environment caused by the tragedy of starvation.

Key words: *famine, grain procurement, the moral and ethical implications, terror*

**ПОВСЯКДЕННЕ ЖИТТЯ ДІТЕЙ
ОКОЛИЦЬ ІЗМАЇЛА В ПОВОЄННІ РОКИ**

Іван Татаринів

канд. іст. наук,

Ізмаїльський державний гуманітарний університет

(Ізмаїл, Україна)

Вивчення повсякденного життя населення є одним із перспективних напрямів досліджень в історії. Адже більшість учених, аналізуючи ту чи іншу епоху, основну уваги звертали на кількісні показники, політичні події, успіхи й

недоліки в розвитку економіки тощо. При цьому існування простих людей, їх побутові труднощі, буденні переживання залишалися поза наукових пошуків.

З огляду на це повоєнні роки історії нашої держави є надзвичайно цікавими для дослідження. Крім архівних документів, до вивчення повсякденності доречним є залучення спогадів та усних відомостей людей, що пережили ті далекі роки, тим паче, що можна особисто поспілкуватися з очевидцями тих подій. Звісно, усна історія є достатньо суб'єктивною, але саме вона значною мірою дає уявлення про буденне життя населення.

У вітчизняній та зарубіжній науці вчені вже активно досліджують історію повсякденного життя населення СРСР в повоєнні роки [6]. При цьому особлива увага приділяється саме періоду голоду 1946-1947 рр. Цікавим є те, що, крім архівних документів, дослідники активно використовують спогади очевидців [7].

У даній статті на основі вітчизняних і зарубіжних досліджень, а також спогадів очевидців, буде проаналізовано повсякденне життя дітей міських околиць Ізмаїла в 1945-1953 рр.

З 1918 р. місто Ізмаїл, разом з південною частиною сучасної Одеської області, входило до складу Королівства Румунія. В 1940 р. ці землі були приєднані до УРСР, а Ізмаїл став обласним центром. Однак рік потому, в 1941 р., регіон був знову захоплений Румунією в ході Другої світової війни і перебував в її складі до 1944 р., коли його було звільнено та повернуто до складу Радянського Союзу.

Наприкінці війни Ізмаїл був порівняно великим, і, окрім Центру, включав у себе різноманітні околиці, які ще півстоліття тому були його передмістями – Барановка, Пойдовка, Копана Балка, Станційне Селище, як їх називали в народі. Микола Данилович Христенко, якому на кінець війни було 5 років, так розповів про це: *«Ми тоді жили на Станційному Селищі. Це була західна околиця Ізмаїла, недалеко від залізничної станції, а зараз це район між сучасними вулицями Грушевського, Шевченка, Сікорського, Михайлівською та Гагаріна. Ми проживали за адресою Вокзальна, 24»* [5].

Христенко Флоріка Василівна повідомила, що в 1945 р. вона з матір'ю та старшою сестрою проживали в районі так званої Пойдовки (північно-східна околиця м. Ізмаїл): *«Наш район звався Пойдовка. Назву свою він отримав від того, що колись тут жила велика заможна родина Пойдів. На кінець війни ми мешкали по вулиці Чехова. Це був практично край Ізмаїла. В кінці нашої вулиці було поле, за яким починалося село Гудзовка»* [4].

Основу масу будівель у цих районах складали приватні будинки з «чамуру» (суміш землі та соломи), криті очеретом. М.Д. Христенко так описав своє житло та побутові умови: *«В нас був дім старої будови з чамуру, без фундаменту, критий папурою під набивку, достатньо великий – 12x5 м. Підлога була з дощок, застелена рогіжками, мала пача піч, із меблів були стіл, ліжко, стільці»* [5].

На цей час давалися взнаки наслідки післявоєнної розрухи, тому такі будинки мали не всі мешканці околиць. Ось що зазначала про свій дім Татарінова Клавдія Василівна: *«Дім був з чамуру, критий очеретом, підлога – земляна. Коли почалася війна, я була ще немовлям, і ми з батьками евакуювалися до Ворошиловграда. За домом ніхто не доглядав, тому коли в 1943 р. ми з мамою змушені були повернутися, виявили, що частина дому завалилася. Так і жили в одній половині. З меблів був невеличкий круглий стіл, їли з нього, сидячи на*

підлозі (стілців не було). Спали на лежанці. В 1947 р. до нас перебрався мамин брат – Микола. Він працював у монастирі. Монахи подарували йому ліжко, яке він віддав нам, а сам спав у кухні на полу» [3].

Зважаючи, що околиці складалися в основному з приватних будинків, то при кожному з них було певне господарство. М. Д. Христенко зазначив: «У нас був великий город (35 соток), на якому вирощували кукурудзу, просо, картоплю тощо. Врожаї були гарні. В господарстві була корова, котра давала до 10 л молока, 3 віці, а також кури. За корову платили прибутковий податок, здавали яйця. Батько загинів на війні, тому по господарству справлялася мати, бабуся та я з братом. Ще нам допомагали солдати зенітної батареї, що стояла в нашому городі. В 1945 р. разом з ними ми навіть розорали й засіяли зерном невелику ділянку землі за нашим городом» [5].

У тих господарствах, де вистачало робочих рук, нестачі в продуктах не було. Зовсім по-іншому справи були в сім'ях, котрі після війни залишилися без годувальника. Ф.В. Христенко розповіла: «Після війни ми жили втрьох – мама, я та старша сестра. Годувалися тим, що мати заробляла в наймах у людей. Город не обробляли, бо мати не встигала, а ми зовсім маленькі були. Їжа була дуже проста. Мати молола кукурудзу та варила джанжу – така юшка з кукурудзяної крупи та обжареної цибулі, інколи робила мамалигу» [4].

Серйозним чином ситуація змінилася в 1946 р., коли через сильну посуху та навалу сарани місцеві господарства залишилися практично без урожаю. За даними Республіканського центру спостережень за станом природного середовища, середньомісячна температура весни й літа того року на 2-8 °С перевищувала середні показники, а опадів було в кілька разів менше. Врожайність у колгоспах Ізмаїльської області була чи не найнижчою в УРСР – лише 1 ц. Для порівняння – в колективних господарствах Одеської, Ворошиловградської, Харківської областей було зібрано по 2,3 – 2,9 ц [1, с. 102].

В результаті раціон навіть порівняно заможних ізмаїльчан значно скоротився. К. В. Татарінова згадувала: «Весь час хотілось їсти. Рятувалися тим, що дядько працював у монастирі конюхом. Він потроху брав у кишені ячмінь, приносив додому. Мати перетирала його, змішувала з водою й випікала коржі. Колючі вони були, коли їли, аж горло дерло, але запивали водою та ковтали, бо іншого нічого не було» [5].

Ті, хто мали запаси, домашню худобу або гроші, значно легше перенесли голод. М. Д. Христенко зазначив: «Завдяки тому, що в 1945 р. з солдатами ми засіяли поле пшеницею, в нас було достатньо припасів. Цей урожай ми зібрали та сховали в домі. Потроху брали зерно, я його носив молоти на млин. З муки випікали хліб. Корова давала молоко, були яйця, на пенсію, що отримували за батька, який загинув на фронті, купували кукурудзу, готували мамалигу. З братом ловили горобців – бабуся готувала їх. А сам я полював на ховрахів і запікав їх на вогнищі. Загалом не голодували, допомагали сусідам та друзям» [3].

Зважаючи на те, що місто Ізмаїл було прикордонним і порівняно недовго знаходилося під радянською владою, в післявоєнні роки тут активно функціонувала приватна торгівля й різноманітні заклади, що розвивалися ще в період румунського панування. Тому навіть у голодні 1946-1947 рр. тут можна було придбати необхідні продукти. Ось що про це розповів М.Д. Христенко: «Де зараз знаходиться площа Миру, було дуже багато крамниць і шинків. Ми

називали цю торгівельну площу Шлангбон. Тут завжди можна було купити все необхідне, тільки б грошу були» [5].

Та вже в 1948 р., на противагу попередньому голодному 1947 р., врожай перевершив усі сподівання. Ф.В. Христенко розповіла: *«На початку 1948 р. знайомі дали мамі гарбузове насіння та трошки кукурудзи. Ми це засіяли. І врожай був такий рясний, що й не пригадаю. На кукурудзі було по 3-4 величезні качани, а гарбузи були такого розміру, що й не підняти! З жерделі, що рясно вродила, мама готувала нам кисіль»* [4].

Голод закінчився. Для міста він, звісно, не був таким трагічним, як для сільської місцевості. Ізмаїльська область за смертністю дітей віком до 1 року посіла перше місце в УРСР. Так, якщо по інших областях республіки вона становила 127,7 осіб на тисячу людей, то по Ізмаїльській – 319 [8, с. 19].

Однією з помітних проблем повоєнного розвитку СРСР стало стрімке зростання дитячої безпритульності. Державна мережа дитячих закладів дуже швидко була переповнена та не вмщувала всіх сиріт. Наспих створювалися нові дитбудинки, будинки немовляти [2, с. 82]. Деякі ізмаїльські діти також потрапляли до дитячих притулків, оскільки в батьків не було можливості їх прогодувати. Ось як про це згадувала К. В. Татарінова: *«В 1950 р. моя мама через брак коштів не могла вже утримувати мене та малолітню сестру. Тому вирішила відправити хоча б мене до дитячого дитбудинку в с. Кислиця. Там добре годували, але я постійно нудьгувала за матір'ю та сестрою. Пробула я там рік, бо в 1951 р. вийшла постанова, що в дитячих будинках могли знаходитися тільки ті, хто був круглою сиротою. Тому я повернулася до дому»* [3].

У той час, поки батьки були на роботі, ізмаїльські діти відвідували загальноосвітні школи, а молодші – денні майданчики. Про один такий майданчик розповіла Ф.В. Христенко: *«Коли мама йшла на роботу, вона мене залишала на денному майданчику, він знаходився біля Собору, де зараз фонтан. Вихователька гралася з нами, читала книжки»* [4].

Дитяче повсякденне життя доповнювалося різноманітними нехитрими іграми. Хлопці грали в «джугана» на монети, набивали «волосянку», змагаючись у вправності – переможець роздавав всім щиглі, також розволікалися грою в козаків-розбійників та жмурки. Дівчата грали в ляльки, виготовлені з качанчиків кукурудзи, а також в хлопчачу гру – гілки, намагаючись забити м'яча у ворота. В ті роки вулиці були не асфальтовані, і в дні спеки там збиралася величезна купа пилу. В цій пилюці діти гралися, наче в сучасних пісочницях – копирсалися, за допомогою скляних стаканів робили паски та ін. [4,5].

У післявоєнний час діти вже з раннього віку привчалися до роботи, щоб хоч якось поповнити сімейний бюджет. М. Д. Христенко розповів: *«Я підробляв тим, що пас сусідську худобу. Вранці виганяли корів, овець, кіз, і я за ними цілий день ходив, доглядав, за що й отримував певну копійку»*. Так свою першу трудову діяльність описала Ф.В. Христенко: *«Коли мені було 8 років, я доглядала за дітьми, котрим було по 3-4 роки, поки їх батьки були на роботі. Вони давали певну платню мамі, а мене годували разом із своїми дітьми»* [4].

Практично єдиний час, коли діти отримували ласощі, – це новорічні свята. На державних заходах у подарунок давали різноманітні цукерки, які навіть в магазинах було складно дістати – шоколадні, в кольорових обгортках. Інколи дарували портфелі, одяг, взуття.

Взагалі нестача одягу та взуття в повоєнні роки було гострою проблемою. Нерідко речі своїм дітям батьки шили самі, а щось видавалося державою. М. Д. Христенко: *«Домашній одяг шили самі, а той, що в школу одягали, нам видавав горсобес. у мене було пальто, гарні черевики, шапка з червоним шкіряним верхом. Деякі речі були американські. Єдине – портфелю не було, мати шила нам із братом торби через плече з кольорової тканини»* [5].

Так згадувала про пошив свого одягу Ф. В. Христенко: *«Дістати добру тканину було складно, а в крамницях одягу просто не було. Тільки держслужбовці могли отримати гарну матерію. Наш сусід працював у міліції, тому йому видавали талони на тканину, і його жінка шила із залишків пристойні речі. Мама працювала прибиральницею, і їй видавали нефарбовану бязь на ганчір'я. Частину вона брала собі, купували дешеві барвники й фарбувала цю тканину в синій та червоний кольори. Потім несла нашій знайомій – тьоті Ірі, яка кроїла та шила одяг для мене. Пам'ятаю, в мене були такий симпатичний синій сарафанчик та червона кофточка. Взуття нам видавали в якості матеріальної допомоги. В мене були шкіряні черевики. Однієї зими я дуже сильно замочила ноги та поставила їх сушитися в духовку. Недогледіла та спалила їм носки так, що шкіра в тому місті обсипалась. Іншого взуття не було, тому так і ходила з дірявими носками»* [4].

К. В. Татарінова так описала гардероб, котрий їй видали, коли вона залишала дитячий притулок: *«Мене одягли добре – в красиве пальто, шкіряні черевики, дали з собою комплект білизни»* [5].

Отже, повсякденне життя ізмаїльських дітей у післявоєнні роки було достатньо складним. Дуже часто не вистачало елементарних речей: їжі (особливо в роки голоду 1946-1947 рр.), одягу, взуття та іншого. Через скрутні обставини деякі з них потрапляли до дитячих будинків, деякі дуже рано починали свою трудову діяльність. Та, незважаючи на все це, в дітей зберігався оптимізм і любов до життя, що відображалося в їх нехитрих іграх і розвагах.

Література:

1. Веселова О. М. Післявоєнна трагедія: голод 1946 – 1947 рр. в Україні / О. М. Веселова // Український історичний журнал. – 2006. – № 6. – С. 98-124.
2. Зима В. Ф. Голод в СССР 1946-1947 годов: происхождение и последствия / В. Ф. Зима. – М., 1996. – 266 с.
3. Інтерв'ю з Татаріновою Клавдією Васильівною, 1941 р.н., м. Ізмаїл // Особистий архів Татарінова І.Є.
4. Інтерв'ю з Христенко Флорикою Васильівною, 1943 р.н., м. Ізмаїл // Особистий архів Татарінова І.Є.
5. Інтерв'ю з Христенко Миколою Даниловичем, 1941 р.н., м. Ізмаїл // Особистий архів Татарінова І.Є.
6. Ісайкіна О. Повсякденне життя міського населення (1945-1955 рр.) / О. Ісайкіна // Сторінки історії: Збірник наукових праць / Відп. ред. Н. Ф. Гнатюк. – К. : ІВЦ Видавництво «Політехніка». – Вип.21. – С. 62-70; Мічуда В. В. Рівень задоволення побутових потреб мешканців села у повоєнні роки (1945-1955 рр.) / В. В. Мічуда // Наукові записки з української історії: зб. наук. ст. – Тернопіль : Видавництво Астон, 2006. – Вип. 18.– С. 280-286; Татарінов І. Є. Повсякденне життя української робітничої молоді в перше повоєнне десятиліття / І. Є. Татарінов // Вісн. Луган. нац. ун-ту імені Тараса Шевченка : Історичні науки. – 2009. – № 21. – С. 106-113; Федченко М. Н.

Повседневная жизнь советского человека (1945-1991 гг.): Монография / М. Н. Федченко. – Курган : Изд-во Курганского гос. ун-та, 2009. – 231 с.

7. Лупіка Т. Голод 1946-1947 рр. на Харківщині вустами очевидців / Тетяна Лупіка // Актуальні проблеми вітчизняної та всесвітньої історії : збірник наукових праць. – 2012. – Вип. 15. – С. 184-189; Марцінишин А. Повсякденне життя під час голоду 1946-1947 рр. на Хмельниччині вустами очевидців / А. Марцінишин // Україна – Європа – Світ. Міжнародний збірник наукових праць. Серія: Історія, міжнародні відносини. – 2015. – Вип. 16(1). – С. 84-89.

8. Перковський А. Л. Демографічні втрати народонаселення Української РСР у 40-х рр. / А. Л. Перковський, С. І. Пирожков // Український історичний журнал. – 1990. – № 2. – С. 15-25

Ivan Tatarinov. Everyday life of the children of the urban of Izmail suburbs in the postwar years.

In this article, the everyday life of the children of the urban outskirts of Izmail in the post-war years is studied on the basis of verbal sources. The living conditions of children, as well as the peculiarities of living during the famine of 1946-1947, has been determined.

Key words: everyday conditions, clothes, games, hunger, food.

ГОЛОД 1946-1947 рр. В БОЛГАРСЬКИХ СЕЛАХ ІЗМАЇЛЬСЬКОЇ ОБЛАСТІ УРСР

Ірина Татарко

канд. іст. наук, доцент

*Дунайський інститут національного університету «Одеська морська академія»
(Ізмаїл, Україна)*

На сучасному етапі творення України як суверенної, правової демократичної держави та її інтеграції до європейського співтовариства дедалі більшої гостроти набуває проблема становлення громадянського суспільства. Розвиток громадянського суспільства обумовлює актуальність неупередженого вивчення соціально-економічного та культурно-освітнього розвитку національних меншин, їх внеску в розвиток нині незалежної України. Необхідність проведення подібного дослідження обґрунтована, в першу чергу, слабкою вивченістю проблематики, недостатнім уведенням у науковий обіг джерел, потребою переглянути усталені стереотипи та утверджені штампи.

Повоєнна розруха суттєво позначилася на сільському господарстві України. Починаючи з 1945 р., у східних та південних областях України склалися вкрай несприятливі кліматичні умови, мала місце катастрофічна посуха, якої не було протягом попередніх 50 років. У найгіршому стані опинилися південні райони України, де найбільш компактно проживало болгарське населення. У зв'язку з неврожаєм 1945 р. та хлібозаготівлею, проведеною без урахування кліматичних умов року, багато болгарських селянських господарств не змогли повністю забезпечити себе насінням для весняного посіву 1946 р.

У 1946 р. в Ізмаїльській області загинули 54% озимих, а ті площі, що залишилися на збирання, давали такий мізерний врожай, що не повертали навіть